

Г.Я. Адамовіч

Гармонія і алгебра паэзіі Максіма Танка

Адно з пытанняў міждысцыплінарнага характару, што звязвае навуковае і мастацкае пазнанне, “першую рэальнасць” аб’ектыўнага свету і “другую рэальнасць” мастацкага свету, – гэта пытанне пра *гармонію і алгебру*. “Паверыць” *алгебрай гармонію* – класічны матыў, сфармуляваны А. Пушкіным. Гэты матыў вызначае проціпастаўленне вобразаў-канцэптаў, якія ўтвараюць бінарную апазіцыю, – *гармоніі і алгебры*. У класічнай літаратуры, і найперш у “Моцарце і Сальеры” А. Пушкіна, яны алегарычна прадстаўлены вобразамі Моцарта і Сальеры, геніяльнасці і рамесніцтва, паэта ад прыроды і паэта ад навукі, ад розуму, момантамі творчага гарэння і руплівай паўсядзённай працы. У Беларусі гэты матыў найбольш вядомы па творах М. Багдановіча. Максім Танк, чья творчасць сугучная класічным матывам і вобразам, на вагах натхнення і працы ўзважвае мінулае і сучаснае, штодзённае і “вечнае”, каб вывесці сваю *формулу гармоніі* – гармоніі чалавека з сусветам, з народам і бацькаўшчынай, з іншым чалавекам, з самім сабою.

Вобразы-матывы Моцарта і Сальеры супастаўляюцца як паасобныя адзінкі, так і ўнутры адзінага цэлага. Першаўчыным прыкладам апошняга можна назваць вобраз Шэрлака Холмса, героя, які дзейнічае па законах *алгебры*, але жыццёвыя функцыі якога падпарадкаваны і ўзнаўляюцца на асновах *гармоніі*. Цытата пра музыку Шэрлака Холмса створаны А. Конан-Дойлам як вобраз чалавека, логіка, разважанні, дзеянні якога амаль бездакорныя з пазіцыяй *алгебры*. Але яго духоўныя парыванні патрабуюць іншага – судакранання, внісся да *гармоніі* вышэйшых сфер, якая выяўляе сябе найперш у музыцы і праз музыку. Дэтэктыў-прафесіянал мог падтрымліваць свой высокі ўзровень прафесіяналізму, сваё бездакорнае пачуццё і талент вышукуючы менавіта з дапамогай *гармоніі*, беручы ў рукі скрыпку, аддаючыся хвалям музыкі.

У асобе Максіма Танка, у яго жыццёвай і творчай дзейнасці таксама праяўляюцца дзве іпастасі: Моцарта і Сальеры, адоранага мастака і прафесіянала-грамадзяніна, які адчувае сваю сувязь з Зямлёй і разам з тым душою парываецца ў касмічную бездань. У ім нябачна прысутнічае таксама фаўстаўскі пачатак, патрабаванне “ў неба лепшых зорак, і асалодаў лепшых на Зямлі” [2, с. 14]. Максім Танк, адчуваючы прысутнасць гэтых дзвюх сіл, неаднаразова прызнаваўся: “За што мяне раскрыжаваць так змаглі / У гэтым сусвеце каварным, / Прыцвікаваўшы руку да Зямлі, / Другую – да зоркі Палярнай” [4, с. 318]; “Што я ўзяў у неба – аддаць небу, / Што – ў зямлі, хай забярэ зямля” [4, с. 323]. Дзве іпастасі фаўстаўскай душы ў творчай асобе беларускага песняра, наяўнасць *алгебры і гармоніі ў структуры мастацкага свету* паэта знайшлі сваю паэтычную формулу, выведзеную Максімам Танкам. Дзве часткі адзінага цэлага пралягаюць “паміж полюсамі майго сэрца – / Маўчаннем і крыкам” [4, с. 356].

Спалучэнне процілегласцей, бінарная апазіцыя вобразаў-канцэптаў натуральныя для законаў і прыкладаў класічнай літаратуры. Думаецца, што *алгебра* лепш за ўсё тлумачыць законы *гармоніі*. Як і наадварот: вышэйшая *гармонія* праступае ў законах і заканамернасцях, якія маюць алгебраічны змест. У мастацкім свеце Максіма Танка *алгебрай* можна назваць наяўнасць традыцыйнага, распрацаванага, усталяванага ў паэтычнай творчасці, у свеце мастацкіх вобразаў. *Гармонія* прысутнічае ў наватарскіх пошуках пісьменніка, у імкненні выйсці за адкрытыя раней далягляды, у далучэнні да новых вяршынь творчага майстэрства. Наяўнасць гэтай апазіцыі заўважаецца ў звароце паэта да традыцый класічнай спадчыны і ў іх аднаўленні, а таксама ў суаднясенні традыцый з наватарскай распрацоўкай вядомых тэм, матываў, сюжэтаў, вобразаў. *Алгебра* – гэта тое, што вызначыла шлях, напрамкі, асаблівасці, законы развіцця літаратуры як “другой рэальнасці”, створанай чалавецтвам; гэта і ёсць законы, асаблівасці, напрамкі, шляхі яе развіцця. *Гармонія* – тое, што сінхранізуе традыцыйнае з новым, аджэлае – з жывым, мінулае – з сучасным. Максім Танк аднаўляе як традыцыі пісьменнікаў-класікаў, так і формы класічнай літаратуры, наноў пераствараючы іх. Гэтыя два словы: *алгебра* – *гармонія* / **традыцыі** – **навагэрства**, дапаўняюць адно другое, тлумачацца адно другім.

Перачытваючы класіка... Якуба Коласа і Максіма Багдановіча, Гамера і Авідыя, Дантэ і Шэкспіра... Іх у Максіма Танка шмат – класікаў, якіх ён чытаў і перачытваў: “Адны радаслоўнучы сваіх вершаў / выводзяць ад Гамера, / Другія – ад Авідыя, Шэкспіра, / Трэція...” [4, с. 319]. Традыцыйнае, класічнае паэт перастварае, аднаўляючы, аджэлаючы ў жывым агні творчага натхнення, у імклівым рэчышчы нацыянальнай па свайму характару паэзіі. “Цябе даўно назвалі б / Славутыя паэты / Багінняй, чараўніцай, / Афеліяй, Джульетай” [4, с. 65]. Традыцыйныя вобразы жаночай прыгажосці, высокай адухоўленасці, выключнага па сваёй сіле кахання зніталіся ў адным вобразе дзяўчыны, імя якой Ганна: “Я ж рад, што цябе клічуць / Звычайным імем Ганна <...> Я рад, што ты са мною, / Звычайная, зямная...” Узнёслае, узвышанае, боскае, што складае *алгебру* жаночай прыгажосці, кахання, нібыта сыходзіць на зямлю, звязваецца са звычайным, зямным, каб, будучы прыпадобленым да побытавага, хуткаплыннага, вярнуцца ў вышэйшыя сферы, набыць новыя вымярэнні, загучаць у *гармоніі* з вечным.

Паэт выкарыстоўвае класічныя сюжэты і традыцыйныя вобразы, агульнаўжывальныя сімвалы і сярэднявечныя алегорыі. Сярод усіх Зло, Ліха, Шчасце, Любоў... Як паэт-рэаліст, якога можна назваць таксама адраджэнцам, Максім Танк матэрыялізуе духоўнае, прызямляе нябеснае, узвышаючы тым самым зямное, штодзённае жыццё да вышэйшага, пазазямнога, пазаматэрыяльнага. Любоў – трэцяя з трох рэлігійных дабрачыннасцей. Але ж у паэта гэта слова, якое ў традыцыі звязана з хрысціянскім светам, аказваецца ў сумоўі, у гармоніі з зямным – з імем яго каханай: “Растуць нашы словы, як дрэвы. / Вазьмі хоць бы слова “Любоў” / І прасачы ўсе напевы / Галінак яго і лістоў. / Любоў мая, Любачка, Любка. / І Любчаў, Любаней – больш ста. /

Прылюбчыкаў, Любчыкаў – лубка. / Ну проста – адна любата!” [4, с. 378]. Не можа не ўразіць і не захапіць гэта творчая “гульня” з любімым імем, з імем каханай, той, што стала вернай (Вера – першая з гэтых дабрачыннасцей) спадарожніцай у яго зямным жыцці, што прыўнесла надзею (Надзея – другая з іх) і зрабіла магчымай рэалізаваць у звычайным жыцці звычайнага чалавека надзею на каханне, на шчасце, на мастацкае ўвасабленне заветных мараў, духоўных і матэрыяльных каштоўнасцей, найлепшых спадзяванняў. Традыцыйнае ў мастацкім свеце Максіма Танка набывае сучаснае аблічча, вядомае з літаратуры ўваходзіць у жывое жыццё, сведчачы тым самым, што *алгебра* немагчыма без пастаяннага ўзнаўлення *гармоніі*, што ў яе аснове – усё тая ж заканамернасці жывога свету. Гэтаксама і *гармонія* прыўносіць у *алгебру* дадатковыя варыянты, прыклады, заканамернасці, далучае да новых вяршынь, раскрывае іншыя, больш шырокія далягляды.

Другім узроўнем лучнасці дзвюх процілегласцей – *алгебры* і *гармоніі* – можна назваць апазіцыю “першай” і “другой” рэальнасцей, супастаўленне з’яў і законаў аб’ектыўнага свету і з’яў і законаў суб’ектыўнага свету, адлюстраванага і выяўленага ў мастацтве. Разам з тым нельга не заўважыць, што кожная з рэальнасцей таксама падпарадкавана падобнаму сутыкненню процілегласцей.

Так, акрэслім апазіцыю *алгебры* і *гармоніі* адносна “першага”, матэрыяльнага свету. *Алгебрай* можна назваць тое, што ўласціва “першай рэальнасці”, яе існаванню, яе законам, па сутнасці, гэта і ёсць наяўнасць законаў, згодна з якімі гэта рэальнасць існуе. *Гармонія* – гэта тое, што выводзіць існуючае па-за межы адкрытых чалавекам законаў; гэта тое асаблівае, выпадковае, што далучае *алгебру* да касмічных сфер *гармоніі*, што ўзводзіць яе на больш высокі ўзровень развіцця і функцыянавання. Адкрыццё выдатным навукоўцам І. Прыгожыным дысіпатыўных структур з’яўляецца адным са сведчанняў такога ўзаемадзеяння. І ўсё ж думаецца, што ў гэтай рэальнасці на першым плане выступае менавіта *алгебра*.

Узнікненне і развіццё літаратуры як “другой рэальнасці” звязваецца найперш з далучэннем *гармоніі*, таго “звыш”, што далучае чалавека і яго духоўны свет да больш высокіх сфер сусветнай гармоніі, што дапамагае адолець матэрыяльнае, каб аказацца ў акружэнні ідэальнага, боскага, вечнага. “Когда б / нам захотеть всей волею, тотчас / открылось бы, как близок Бог. Едва / достанет места преклонить колена” [1, с. 6], – паэтычнай формулай С.С. Аверынцава можна абазначыць залежнасць зямнога і нябеснага, *алгебры* і *гармоніі*. У мастацкім свеце гэтакія рухавікамі выступаюць хутчэй дысіпатыўныя структуры, выпадковасці, індывідуальнасці, сукупнасць якіх якраз-такі і дапамагае складвацца пэўным заканамернасцям, праяўляюцца больш агульным законам развіцця. У Максіма Танка свой лік і свае лічбы, свая вага. І ў паэтычным свеце, у мастацкім сусвеце гэтыя лічбы могуць рухацца ў адваротным кірунку: “Які цяжкі тапор у лесаруба! / ды за яго цяжэйшы плуг аратага. / А за яго – рыдлёўка далакопа. / А за яе – цяжэй сляза дзіцяці. – А за яе – хібы пустая лыжка. / І найцяжэйшая за ўсё на свеце – / Праўда” [4, с. 352].

Трэці ўзровень супастаўлення *алгебры* і *гармоніі* разглядаецца намі на прыкладах структуры свабоднага верша Максіма Танка. Канцэпт *алгебра* суадносіцца з разумовасцю мастацкай пабудовы твора. Ёй, на нашу думку, адпавядае рэалістычная дэталь. Апошняя набліжае паэзію да прозы, надае эпічны характар і змест лірычнаму вобразу. Іх, дэталю, шмат у пераліках, у спісах, у нататніку памяці лірычнага героя: “Запісваю парадак дня – / Пасля работы трэба не забыць: / Зайсці ў аптэку (выйшаў валідол), / Пазваніць другу, які лянуецца званіць, / Аддаць падрамантаваць гадзіннік...” і г.д., і г.д. [4, с. 329].

Калі *алгебру* суаднесці з паняццем “сістэма”, то *гармонія* з’яўляецца адзнакай цэласнасці сістэмы, інакш кажучы, эмерджэнтнасцю [3, с. 556], тым новым, што ўзнікае ў элементаў пры арганізацыі іх у цэласнае адзінства. У паэзіі Максіма Танка такія “элементамі” з’яўляюцца, вобразы-рэчы, думкі, перажыванні, якія знітоўваюцца ў адзінае цэлае ў мастацкай структуры верша. Так, “перад апошняю дарогай” бабкі Уллыны “ніяк яе адміць рук не маглі / Ад скіб зямлі, / Ад каласоў і сонца, / Ад пялёнак і ануч, / Ад чорных і распаленых гаршкоў / З бацвіннем, з бульбай...” [4, с. 295]. Так і песні, нібыта случкія паясы, вытканы “з нітак неба, / З нітак травы, / З нітак крыві, / Сонца і летуценняў” [4, с. 290]. *Гармонія* – тое, што адухаўляе *алгебру*, што прыўносіць у вызначаныя межы, у дэталі апрацаваную форму жывое жыццё: “Баюся толькі аднаго я: / Каб верш не быў сляпым, глухім, / Не задыхалася жывое / Жыццё, абрамленае ў ім...” [4, с. 369]; “Няважна, што скажа глушэц-рэцэнзент, / Які праз цытаты, пакрытыя плесняй, / Глядзіць на людзей, на падзеі, на свет... / Я сэрцам пісаў сваё кожную песню” [4, с. 370].

Жывое ідзе ад сэрца, ад душы, ад жывога. Таму паэзіі трэба вучыцца не ў Сальеры, а ў Моцарта, не ў крытыка, “а ў салаўя” [4, с. 381]. Калі сэрцам чалавек успрымае нейкую рэч, хаця б і матэрыяльную, калі ён дакранаецца струнамі сваёй душы да нечага, хаця б і нежывога, – усё гэта ажывае, набывае жыццё ў радках паэта. Бы думаецца, гэта – шчасце, / Калі ад дотыку твайго / Ператвараецца ўсё ў песню: / Зямля, трава, вада, агонь...” [4, с. 374]. Паэтычнае судакрананне процілеглае таму, пра што марыў цар Мідас. Не ў золата ператвараецца ўсё тое, да чаго дакранаецца сэрца, душа паэта, – ў само жыццё. Калі адухаўляюцца “зямля, трава, вада, агонь...”, – тады адбываецца нараджэнне паэзіі, якая і ёсць адзнака цэласнасці душы паэта. Тады паэт спраўджвае сваё прызначэнне. А прызначэнне паэта – у адухаўленні, у наданні новага жыцця таму, што аджыло, што нежывое, што маўчыць, не маючы мовы, зразумелай чалавеку.

Паэт прызнаецца: “У лабірынце памяці маёй / Цудоўнейшыя скарбы выяўляю <...> Па самародкі фарбаў, ззянняў, слоў, / Што мне знайсці ўдалося на радзіме...” [4, с. 369]. Прычым, у гэтым ліку шмат не толькі матэрыяльных рэчаў, але найбольш духоўных скарбаў, якімі паэт імкнецца падзяліцца з іншымі: “Бо я – не з тых, што і ў кругу сяброў / Не дзеляцца здабыткамі сваімі”. У вершах Максіма Танка *алгебра* натуральным чынам перацякае ў *гармонію* – у пошукі і знаходжанне лучнасці чалавека з чалавекам, чалавека з

іншымі людзьмі, сучасніка з мінулым дзеля будучыні, адзінства адзінкі з цэлым сусветам, у глыбіні якога сягае думка паэта. *Гармонія* – гэта тое, што ператварае набытае чалавекам у скарб, у самародак, у творчы, жыццёвы здабытак, з якім паэт можа і ўмее падзяліцца з чытачом. Гэта тое, што робіць паэзію паэзіяй, што разнявольвае яе крылы, узнаўляе яе палёт, ператварае мастацкую дэталь у чараду знітаных адна з адной думак-вобразаў.

У структуры мастацкага свету *алгебра* фіксуе ўсталяванне межаў і захаванне іх, вызначэнне законаў і следванне ім; *гармонія* абазначае пераўзыходжанне законаў у неабсяжнае рэчышча жывога жыцця, парушэнне межаў з мэтай усталявання новых – межаў, законаў, дзеля плыні жывога. Менавіта ў паэзіі і дзякуючы паэзіі магчыма выйсце па-за межы зямнога, побытавага, у “звыш” – касмічнае, вечнае, неабсяжнае: “Калісьці, узлятаючы на крылах, я / Стараўся праз навалу хмар прабіцца / І ўбачыць за другімі небасхіламі / Нябачаных галактык зараніцы” [4, с. 353].

Законы *алгебры* дапамагаюць паэту збудаваць свой карабель. Паэт імкнецца “вершу даць строгую / Форму ракеты / І вывесці беспамылкова на трасу – / Да сэрца” [4, с. 372]. Рухацца ж максімальны карабель-ракета можа толькі па законах *гармоніі*: “Мой карабель – санет / Калісьці збудаваў вялікі Дантэ, / А сам Шэкспір на ім адкрыў сусвет” [4, с. 392].

Паэзія Максіма Танка адкрывае новыя наляглыды – жыць, працаваць, ствараць, верыць, спадзявацца, любіць... Ён пісаў для нас і для будучых пакаленняў. Для нас і для іх ён адкрываў свае законы *алгебры* і свае законы *гармоніі*.

Літаратура:

1. Аверинцев, С. Благовещение / С.С. Аверинцев // Новый мир. – 1997. – № 3. – С. 3–7.
2. Гётэ, Ё.В. Фаўст : трагедыя : ч. 1–2 / Ё.В. Гётэ ; пер. з ням. В. Сёмухі.– Мінск: Маст. літ., 1976 – 4: 0 с.
3. Цэласнасць (эмерджэнтнасць) трактуецца як «заканамернасць, што праяўляецца ў сістэме ва ўзнікненні, з’яўленні (emerge – з’яўляцца) у яе новых якасцей, якія адсутнічаюць у элементаў». – Системный анализ и принятие решений : словарь-справочник : учеб. пособие / под. общ. ред. В.Н. Волковой, В.Н. Козлова. – М. : Высш. шк., 2004. – С. 556).
4. Танк, М. «Мне пару крыл дало юнацтва...» : выбр. лірыка / М.Танк ; уклад. В. Рагойшы. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 479 с.